

Kitap Tanıtımı / Book Review

Anlatı Yerlemleri: Kişi, Süre, Uzam.
Tahsin Yücel (1993) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
ISBN: 975-363-089-1, 196 sayfa.

İnci Aras*

Öykü, roman gibi çeşitli edebi türlerdeki eserleriyle Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatında yazar kimliğiyle öne çıkan Tahsin Yücel, göstergebilimin Türkiye’deki öncülüğünü üstlenen önemli şahsiyetlerdendir. Nitekim metnin yüzelsel yapısındaki unsurlardan metnin derin yapısına giden yolun haritasını çizdiği “Anlatı Yerlemleri: Kişi, Süre, Uzam” adlı eserinde anlatı kişilerinin adları, eylemleri, öyküleme ve kurmaca zaman arasındaki ilişki ve uzam ile anlatı arasındaki anlamsal ilişkileri uygulamalı olarak ele almaktadır ve metnin dış yüzeyindeki bütün bu figüratif unsurların metnin derinindeki gizli yapıyı nasıl deşifre ettiğini gözler önüne sermektedir. Bu noktada dünyanın kişi tarafından algılanışının üç ulamın (kişi, süre ve uzam) birbiriyle karşılıklı etkileşimi sonucunda oluştuğunun altını çizen Yücel, anlatı evreninin gerçek veya kurmaca olmasından bağımsız olarak bu üç ulamın herhangi birinde görülen değişimin

* Doç. Dr. (Anadolu Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, ORCID 0000-0002-7237-3901, incikarabacak@anadolu.edu.tr

diğer ulamlarda da bir değişime yol açacağını da vurgulamaktadır. Bu savdan hareketle bu üç ulamın birbiriyle bir bütün olmasından ve birinde meydana gelen bir değişimin diğerlerini de etkilemesinden dolayı içeriği önemsemeyen biçimci çözümleme ile yapısalcı özellik gösteren içerik çözümlemesinin tek başlarına kullanılması yerine, ikisinin de en etkin yanlarıyla kullanılmasının önemine vurgu yapmaktadır. Bu noktada bir anlatının bütün öğelerinin zaman, uzam ve kişi yerlemlerinden bağımsız olamaması nedeniyle anlatı çözümlemelerinde bu üç ulamın göz önünde bulundurulması gerektiği savından hareket eden “Anlatı Yerlemleri: Kişi, Süre, Uzam” da Balzac’ın İnsanlık Güldürüsü, Stendhal’in *Kızıl ile Karası*, Flaubert’in *La Légende de saint Julien l’Hospitalier* adlı öyküsü, Proust’un *A la Recherche du temps* perdu eseri, Bernanos’un *Monsieur Ouine*’i ve Albert Camus’nün *Düşüş*’ü olmak üzere Fransız yazınına ait altı eser bu üç ulam çerçevesinde ele alınıp çözümlenmektedir.

Çalışmanın “Yanda Birileri” başlıklı birinci bölümünde aralarında çizgiselliğin olmadığı ve birbirlerine çizelgesel biçimde bağlanan 88 anlatıdan oluşan uzun bir yapıt olan İnsanlık Güldürüsünün anlatının birer kapısı işlevine sahip olan kapıları aralanmaktadır ve her anlatı değişiminin beraberinde getirdiği zamansal ve uzamsal değişimler ile anlatının katmanlarının üst anlatıyı nasıl bütünlediğine ışık tutulmaktadır.

Çalışmanın “Merdivenler” adlı ikinci bölümünde kuşkulu uzamlara, zamansal bulanıklığa ve doğa-ekin arasındaki arafdalığa vurgu yapılmaktadır ve İnsanlık Güldürüsünün bütün parçalarında üst anlatı düzeyinde yer alan ve aynı kalan ortak bir anlatıcının yokluğuna ve parçaları deyişsel ve felsefi açıdan ortak özelliklere sahip üst anlatının tek sözcelem öznesinin Balzac olduğuna dikkat çekilmektedir. Öyle ki tek bir anlatıcının söz konusu olduğu tek düzlem olan üst anlatı düzeyindeki anlatıcının işlevi, söylemden çok eylemdir, yani elindeki parçaları üst anlatının çatısı altında örgerler ve bu da öykünün zaman dışı uzamında gerçekleşir. Bu bağlamda Stendhal’in *Kızıl ile Kara* adlı eserini çözümleyen Yücel, şimdiki zaman kiplerinin yanı sıra geçmiş zaman kiplerini de anlatıya dahil eden anlatıcının bu iki farklı zaman kiplerini karşılaştırarak öyküleme zamanı ile öykü zamanını birbirinden ayrılmaz kıldığını belirtmektedir ve dört yıllık bir süreden sözeden öyküleme düzeyinin beş yıla yayılan somut olguların dayandığı öyküye bir karşıtlık teşkil ettiğinin altını çizmektedir. Bu karşıtlığa rağmen romanda bir aksaklık söz konusu değildir. Aynı olayı her defasında farklı açıdan ele alarak aynı ana göndermede bulunan söz konusu eser, gerçek bir dünyayı değil, önceden algılanmış ve anlatıcının kendi kafasında canlandırdığı bir gerçeği anlatı düzeyinde yansıtmaktadır.

Çalışmanın “Hayvanla Savaş” adlı üçüncü bölümünde *Kızıl ile Karanın* anlatıcısının nesnellik kaybı gütmenden bilisel özne rolünü üstlenmesi ve içöyküsel veya dışöyküsel olarak öyküyü tasarımıyarak, yorumlayarak ve yargılayarak öykünün anlatılmasını uygun gördüğü yerlerini yanlı ve dolaylı olarak anlatması ele alınmaktadır. Stendal anlatıcısının sınırlarını kendi belirlediği bir bakışla kendini belli etmeden nesneyi camın arkasından yansıtırmasına yansıtması buna örnektir. Aynı olayların farklı karakterlerin bakış açısından aktarıldığı eserde, anlatı kahramanı anlatıdaki kişilerden kimine göre “başkaldırmış bir halk çocuğu” iken kimine göre ise bir “canavar”dır. “Değişken odaklayım” olarak adlandırılan bu durumda karakterleri gözlemleyen içöyküsel anlatıcılar kimi zaman anlatıdaki kişiler tarafından gözlemlenen ve yansıtılan kişilere dönüşürler. Bu noktada Stendal anlatısının bir

başka özelliği belli anlatının belli kısımlarının anlatıcı tarafından atlanmasıdır veya susarak geçirilmesidir. *Kızıl ile Kara* karakterlerden biri olan La Mole`ün odasındaki ilk gecenin ayrıntılarının atlanması temelde bu geceyi yaşayanların bu gecenin ayrıntılarına takılıp kalmamalarının yattığını belirten Yücel`e göre uzamın ortadan kalktığı bu atlamalar, anlatının akışını bozmaz, hatta anlatıda sıklıkla yer verilen dış ayrıntıların atlanması sonucunda anlatının bakış açısı sürekli başka karakterlere geçer ve bu nedenle anlatıda üzerinde durulan ayrıntılar da kişilere göre değişir. Fakat olaylar hem kişiler tarafından algılanır hem de bunları yeniden yaşayan anlatıcı tarafından yorumlanır. Betimlenen bir yer veya nesnenin dış görünüşüne dair betimlemeler bu şekilde odaksal kişinin genel izlenimlerine ve konumuna göre şekillenir. Bu betimlemeler, uzam ve kişiler arasındaki derin bağlantıyı gözler önüne serer. Stendal anlatısındaki bu izleksel yerdeşliklere örnek olarak güzellik-çirkinlik, sevinç-hüzün, çıplaklık-çeşitlilik, ışıklılık-loşluk, genişlik-darlık, yükseklik-alçaklık karşıtlıkları gösterilebilir. Bu noktada *Kızıl ile Kara* eserinin kahramanı Julien, anlatının başından sonuna kadar yükseklik arayışında biri olarak tasvir edilir. Çatı kalaslarından birinin üzerinde, büyük bir dağın ortasında, Papaz okulunun en üst katında, Paris`teki güzel bir çatı odasında, gotik bir kale burcunun üst katında bulunan bir hücrede, büyük bir dağın tepesindeki küçük bir mağarada karşımıza çıkan Julien için en haz duyduğu yer küçük bir mağaradır. Bu mağaradan önceki yerler görkemli görüşlerine karşın onun ilgisini çekmemeye başlar bir süre sonra. Fiziksel yönleriyle huzur bulduğu bu mağaraya benzeyen diğer yerler sadece görünüşte dünyaya açılır ve yüksek ve kalın duvarlarıyla insanı dünyadan soyutlar. Doğa ile ekinin karşıtlığını yansıtır bu yerler. Anlatıda sanatsal ve tarihsel yönden değerli konutlarda kalan Julien`in yüksek bir ekin düzeyinde yer almasına karşın, bu mekanlarda odasına kapanarak doğaya özlem duyması Yücel tarafından doğa ile ekin arasında kalan bölünmüş kişiliğinin bir yansıması, sürekli doğal yüksekliklere edilgen ve dolaylı biçimde tırmanmaya çalışması ise ekinel yüksekliklere erişmekten aciz olması olarak yorumlanır. Bu noktada doğa ile ekin arasında kalan Julien`in yüksekliklere tırmanabilmek amacıyla kullandığı merdivenler, kendi geldiği dünya ile ulaşmaya çalıştığı dünya arasındaki uzaklığa göndermede bulunan bir sembol olarak ele alınır. Ulaşmaya uğraştığı ve sonunda bunu başardığı ekinel yüksekliklerde kökleri doğada olan varlığının birliğini bir türlü sağlayamayan, daha önce hiç tadamadığı mutluluğu ancak küçük mağarada tadan Julien, kendini dış dünyadan soyutlar ve hiçbir zaman kendini ait hissetmediği topluma baş kaldırmaz. Ekinel yüksekliklerin hiç birinde gerçekleştirmediği varlığının birliğini ancak giyotinle idam edildikten sonra ulaştığı dağın tepesindeki küçük mağarada doğanın bir parçası olan toprakta gerçekleştirebilir.

Çalışmanın “Ayna ve Yansıma” adlı dördüncü bölümünde *A la Recherche du tempis perdu* adlı parçada belirtilen ve özünde cansız ve hareketsiz birer nesne olarak görünen Martinville ve Vieuxvicq çan kulelerinin devingen ve insan biçimli nesnelere dönüştürülerek kendisini anlattığı öyküye dahil eden bir anlatıcı tarafından aktarımına odaklanılır. Yer değiştirmeleri esnasında gördüklerini yansıtan anlatıcı, bu üç çan kulesini betimlemeye şiirsellik katarak ovaya konmuş üç kuşa, üç altın direğe veya üç kıza benzeterek aslında kendi etrafını çevreleyen uzamı betimler. Bu nedenle anlatıcı, üç çan kulesinin yanı sıra kendi yer değiştirmeleri sonucunda gördüklerini de betimleyerek kendisini çevreleyen bir uzam olan yolun

da betimini yapmış olur. Kulelerin canlı birer varlık gibi algılanmasını ise yolcunun yer değiştirmelerini sağlamaktadır. Anlatıcının sadece yüksekliklerine dair somut bilgiler verdiği bu üç çan kulesinin devinimlerini anlatıcının kulelerle uzamsal ve zamansal bağlantılarına dayanan düşsel devinileri olarak yorumlayan Yücel, *ovaya konmuş üç kuş* benzetmesinin, kulelerin uzaklıklarına, ufaklıklarına ve hareketsizliklerine göndermede bulunduğu, üç altın direk benzetmesinin yolcunun yer değiştirmesinin bir sonucu olan dönüş devinisinin ve kulelerin batan güneşin altında büründükleri rengi simgelediklerini belirtir. Bu bağlamda bir diğer benzetme olan üç genç kız ve *gökyüzüne çizilmiş üç çiçek* tasvirleri ise çan kulelerinin yalnızlıklarını ve birbirlerine uzaklıklarını imgelemektedir. Anlatıcının “oynamak ve gülümsemek”, “güle güle anlamında güneşli tepelerini sallamak”, “yolcuların uzaklaşmalarına bakmak” gibi kullanımlarla kuleleri öz niteliklerinden soyutlayarak onlara insansı birer nitelik kazandırmasının temelinde ise kule, çiçek vb. göstergelerin ardındaki gizli bir düşüncenin yattığı savından hareket eden Yücel’ göre dış koşullarda hiç bir değişiklik olmadan başka göstergelere dönüşebilen bu çan kuleleri anlatıda birer aracı gösterge işlevi görür. Buna rağmen anlatıcının bu göstergelerin altında neyin yattığını belirtmekten kaçınması da Yücel’e göre göstergelerin altında yatan birden çok gösterilene işaret etmektedir. Örneğin parçada betimlenen çan kulelerinin tasvirlerinde kullanılan *kuş, direkler* ve *genç kızlar* göstergelerinin hepsinde farklı bir düşünce gizlidir. Nesnel evrene ait bir öge, öznel bir evrene girdiği anda kendine özgü yanından bir şeyler yitirir ve başka niteliklere bürünür. Öznenin kendi edindiği bilgi parçacıklarından oluşan ve bütün düşlemiş ve düşlüyor, duymuş ve duyuyor, işitmiş ve işitiyor olduğu şeyleri kapsayan bilisel evren öznenin kendisiyle birlikte bir anlam kazanır.

Çalışmanın “Kopuk ve Sürekli” adlı beşinci bölümünde Proust’un evrenindeki her algımanın hem özne ile nesneden hem de özne ve nesneyi kapsayan zaman ile uzamdan bağımsız düşünülemediği ileri sürülmektedir. Algılanan her nesnenin başka bir şeye dönüşmesi gerçeğinden hareketle öznenin tam bir süreklilik duygusu uyandırmasını sağlayan dönüşümler eklenti (algılanan her nesnenin başka bir özellik kazanması), eksilti (algılanan her nesnenin gerçek yapısından bir şey kaybetmesi) ve düzelti (farklı koşullar altında her yeni algımanın sonucunda öznenin yeni nesneye dair görüşünün değişmesi) olarak sınıflandırılır. Yücel’e göre Proust’un evrenindeki insanlar tam bir süreklilik içinde yaşadıklarını ve eksiksiz bir tarihe katıldıklarını sanmalarına karşın, anlatıcı bu sürekliliğin geçmişteki süredizimsel zamanın sürekliliği olduğunun farkındadır. Zaman düzleminden sıyrılarak ne geçmişe ne de bugüne ait bir ara düzlemde yer alan anlatıcı zaman dışı gerçekliği algılayabilir. Anlatıcının bir kış günü yediği çaya batırılmış çöreğin kendisini çocukluk günlerine götürmesi bir yandan anlatıcının bugünkü yaşamı ile geçmişi arasındaki zamansal ve uzamsal uzaklığı ortaya koyarken, diğer yandan anlatıcıyı şimdiki zaman ve uzamdan uzaklaştırır. Fakat anlatıcının benliğinde olayın gerçekleşmesinden çok sonra algılanan geçmişin yeniden kurulması yine anlatıcının içinde bulunduğu şimdiki zamana ve uzama bağlıdır ve çaya batırılmış çörek anlatıcıda aynı duyumu uyandırmaz.

Çalışmanın “Duruk Düşüş” adlı altıncı bölümünde Bernanos’un *Monsieur Quine* romanının geçtiği yer olan Fenouille, güneşin nadiren donuk şekilde kendini gösterdiği, sürekli yağmurun yağdığı, yollarında kirli akıntıların aktığı, tozların bile suya kestiği ve içinde ya-

şayan köylülerin kaçmayı arzuladığı kapalı ve eseniksiz bir yer olarak tasvir edilmektedir. Köyün sınırları dışındaki her yeri esenlikli bir yer olarak gören köyün kişileri her ne kadar bu köyden kurtulmayı arzulasalarda ya içsel ya da dışsal yönden bu köyle özdeşleşmişlerdir. Köyün içinde yer alan konutların birbirlerinden kopukluğuna, köyün kişilerinin birbirleriyle ilişkilerinde de rastlanır ve bu kişilerin bir araya gelmeleri ise bir çatışmadan öteye gidemez. Kurşun rengine hapsolmuş köyün kişilerinin bedensel yönden de birbirlerine zıtlık teşkil eder. Etten ve kandan oluşan sağlıklı bir bedene sahip sağlam kişilerin karşısında sıvılaşmış, çürümüş, sağlıksız bir bedene sahip gevşek kişiler, dıştan gelen ve yaşam mücadelesini simgeleyen yüzü ve bedeni yaralarla dolu kişilerin karşısında içten çürümüş ve yaşam gücü azalmış hastalıklı kişiler, hızlı ve canlı kişilerin karşısında yaşarken ölmüş gibi yavaş ve tekdüze devinim gösteren durgun kişiler, dik ve yukarıya doğru devinim gösteren ve başkalarına açık kişilerin karşısında aşağıya doğru devinim gösteren ve başkalarına karşı kapalı olan kişiler birbirine karşıtlık oluşturur. Romandaki kişiler bu şekilde içinde buldukları uzamla olan benzerlik ve karşıtlıkları ile birbirlerinden ayrılır. Kurşun rengindeki yağmurlu köyde karanlık gecelerde ortaya çıkan üstü başı tertemiz olmasına karşın köyle özdeşleşmiş olan çürümüş iç yapısı ile M. Quine'ye zıtlık teşkil eden Ginette çoğu kez parlak güneşin altında üstü başı kirli olarak belirse de içsel yapısının sağlamlılığı ile dikkat çeker. Ateş imgesiyle karşılanan ve bireyi et ve kandan gerçek bir varlık olarak yaşamı yasatan Ginette'nin aksine, M. Quine su imgesiyle karşılanan ve kişiyi suya kesmiş bir ceset durumuna getiren ölümü yansıtır.

Monsieur Quine zamansal açıdan iki ayrı düzlemde eklenir: Bunlardan birincisi doğrudan doğruya anlatılan ve Philippe'nin Miss'e direnişinden M. Quine'nin ölümüne kadar geçen olayları kapsarken, ikincisi çok daha geniş bir zamana ve uzama yayılarak anımsanan ve anılan olayları kapsar. Romanın bazı yerlerinde rastlanan kopmalardan dolayı iki zaman arasındaki uzaklık saptanamaz. Zamansal bulanıklıktan ve farklı sözcüklem öznelerinin zamansal konumlarından dolayı anlatıyı öznel hale getiren ve geçmiş zamanın yerine kullanılan şimdiki zamanın kullanımı romana süreksizlik katar. Ayrıca dışöyküsel anlatıcının yanında anlatıya hakim olan ve içinde bulunduğu kesiti kendi zamansal konumuna indirgeyebilen yetkilendirilmiş sözcüklem özneleri aracılığıyla gerçeğin bilincine ulaşılır. Anımsanan olayların artsüremsel öykülenişine yer verilen odaksal kesitler ile romandaki gerçek olaylar arasındaki kopukluk büyük ölçüde giderilir. Güncel olayın akışına ara vererek Philippe ile annesinin geçmişine dair bilgi verilen kesit buna örnektir.

Bu noktada eşsüremsel öykülemeye başvuru Camus'un *Düşüşünde* öykünün geçtiği kozmopolit bir kent olan Amsterdam'da bulunan Mexico City adlı barın çiftli ve çelişkin özelliklerine odaklanma Yücel, yabancı bir hayvana yakışan bir biçimde işletilen bu barı doğa düzleminde yer alan özel ve kapalı bir uzam olmasına karşın, farklı insanların uğrak yeri olması bakımından ekinel düzlemde yer alan açık bir uzam olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda Hollanda bu çelişkili uzamı çevreleyen bir uzam ve Hollandalılar ise çelişkili bir kişiliğe sahip patron ile simgelenen çevreleyen toplumu yansıtır. Etrafı sislerle, soğuk topraklarla ve denizlerle çevrili karanlık bir ülke olan Hollanda kapalı bir uzam olarak nitelenebilirken, denizlerle dışarıya açılması nedeniyle başka bir düzlemde açık bir uzama dönüşür. Ayrıca karanlığın ege-men olduğu bu soğuk ve soluk ülke doğa düzleminde yer almasına karşın, yaşamın gücünü art-

tırdığına inanılan yapay aydınlığın hakim olduğu Hollanda geceleri ekinel düzlemlde yer alır.

Öte yandan anlatıda anlatıcının şimdiki zamanda geçen kopuk konuşmalardan oluşan anlatıya ara vererek eskiden ve başka yerlerde meydana gelen olaylara yer vermesinden ve Clamence'nin geçmiş yaşamından kesitler sunmasından kaynaklı bir içerik değişimi gözlemleyen Yücel, içöyküsel anlatıcının durumunda bir değişiklik olmamasına karşın içöyküsel dinleyicinin dışöyküsellik kazandığının altını çizmektedir. İki yurttaşın çevresinde olup bitenleri kapsayan bölümden farklı olarak, özdeş nitelikte birbirini yineleyen olayların yansıtıldığı Clamence'nin Paris'teki yaşamına dair bilgi veren katımsal bir anlatının söz konusu olduğu ikinci bölümde ise zamansal ve uzamsal yönden bir karşıtlık göze çarpar. Yaşanmakta ve algılanmakta olan bir dizi olaydan oluşan kapsayan anlatının sınırları içinde zamansal ve uzamsal açıdan karşıtlık görülmezken, olayların sonradan dolaylı şekilde yansıtıldığı kapsanan anlatılarda bu karşıtlık belirginleşir. Her kapsanan anlatı önce kendi düzeyinde olmak üzere öykü düzeyinde de anlatıyı bütünlükler. Nerede bulunursa bulunsun Clamence için önemli olan içinde bulunduğu ortamın genişliği değil yüksekliğidir. Yüksek ve aydınlık olan her uzam onun için esenlikli olarak tasvir edilirken, alçak konumda bulunan kapalı ve karanlık her uzam onun için esenliksizdir. Ayrıca suyu ölümle ilişkilendiren Clamence, geceleri asla bir köprüden geçmez. Clamence için içinde yaşadığı ve suyla bütünleşmiş kent de ölüm ekseninde yer alan esenliksiz bir uzamdır. Toplumda kabul görmeyen ve başkaları üzerinde egemenlik kurabilmenin koşulu olarak gördüğü bu esenlikli uzamı yalnızlıkla da özdeşleştirir ve esenliksiz bir yer olarak gördüğü toplumdaki kendini dışlar. Geçmişte herkese iyilik yapan ve bu şekilde herkesin hayranlığını kazanan Clamence doğa düzleminde üstün insan olarak görülürken, ekin düzleminde zavallı olarak algılanan sıradan bir insan haline gelir. Ayrıca gündüz sokaktan geçen köre tereddüt etmeden yardım etmesine karşın, gecenin karanlığında insanların gözlerinden uzakta boğulan bir kadına yardım etmek yerine kayıtsız şekilde durmasının temelinde ise etrafında kendisini takdir edecek tek izleyicinin bulunmamasıdır.

Anlatının vazgeçilmez üç yerlemi olan kişi, süre ve uzam ışığında altı anlatı yapıtını göstergebilimsel açıdan çözümleyen “Anlatı Yerlemleri: Kişi, Süre, Uzam” adlı çalışma yapısalci araştırmalara ışık tutacak geniş kapsamlı bir kaynaktır ve göstergebilim alanyazınına özgül terimleri olabildiğince anlaşılır şekilde örnek çözümlemelerle okura aktararak göstergebilimsel çözümleme alanına ilişkin literatürdeki boşluğu hem kuram hem uygulama konusunda dolduracak niteliktedir.